

KAPITEL 4 / CHAPTER 4⁴
**TOPONYM FUNCTIONING AS A COMPONENT OF PHRASEOLOGICAL
UNITS IN DISTANTLY RELATED LANGUAGES**

DOI: 10.30890/2709-2313.2023-19-03-012

Вступ

Мова – це резервуар культурного змісту, засіб проникнення до ієрархії культурних цінностей, інструмент інтерпретації, категоризації й концептуалізації вторинних семіотичних систем [14]. Фразеологічний склад мови реагує на розвиток суспільства і є досить специфічним щодо певної доби, країни та народу. Ономастика становить таку частину лексики, яка тісно пов'язана з потребами суспільства, на яку впливають соціально-історичні та соціокультурні фактори. «Фразеологізм є продуктом культурно-гносеологічної здатності етносу фіксувати як стереотипне власне антропоцентричне відношення до об'єктивного світу, що з часом перетворюється на прототипне в етносвідомості» [11, с. 768]. Вагоме місце в складі фразеологічних одиниць займають топоніми, які є невід'ємним компонентом смислової та структурної організації фразеологічних одиниць.

Виділення національно-культурного компоненту семантики фразеологічної одиниці, яким в даному дослідженні вважається топонім, дає можливість вивчити фразеологізм з точки зору наявності в ньому інформації про етнічну свідомість. Топоніми можуть номінувати реальний об'єкт та згодом, в складі фразеологічних одиниць відбувається розвиток образу на основі якоїсь значущої, яскравої ознаки. Символічне значення топонімів може бути зумовлене реальними фізичними характеристиками, властивими названому об'єктові, тобто велику роль відіграють екстралінгвальні чинники.

Увага до мотивування та явища мотивування власних імен традиційна для топоніміки. Широкі пояснювальні можливості дає встановлення мотивувальних зв'язків у діахронічних, етимологічних дослідженнях. Підхід до змістовної мотивації топонімів припускає наявність ономасіологічного “елементу”, який виступає у ролі об'єднувача групи імен і є зовнішнім стосовно них. Традиційно це направлення пов'язане з встановленням ведучих мотивувальних ознак, які об'єднуються на логіко-семантичних підставах в ономасіологічні моделі-

⁴Authors: Ardelian O.V.

принципи номінації; через принципи номінації, в свою чергу, ведеться ономасіологічний опис тих, чи інших семантичних чи лексико-семантичних моделей у різних ономастичних групах [Ковалева 1972, Воробйова 1973, Матвеев 1977, Smith 1980, Томахин 1984, Беспалова 1991, Голомидова 1998, Отин 2004, Лалаян 2007, Ермакова 2008, Набережнєва 2009, Заваринська 2009, Третьякова 2011 та ін.].

У словотвірному акті ономасіологічна ознака ставиться у відоме відношення до ономасіологічного базису, і організований таким чином зв'язок закріплюється у вигляді словотвірного чи мотивувального значення в структурі похідного топоніма. Завдяки мотивувальному значенню у похідному імені утворюється асоціативна проекція між внутрішньою формою, яка відображає мотивувальну ознаку, і поняттєво-предметним змістом. Ось чому на момент появи географічного імені мотивувальне значення виконує надзвичайно відповідальну функцію – воно координує, внутрішньо упорядковує сукупність множинних семантичних компонентів імені, вибудовує їх у єдину і цілісну семантичну структуру і пояснює саму можливість знаку виконувати мовну функцію, яка покладена на нього. Продуктивність даного підходу підтверджена широким впровадженням в ономасіологічні дослідження різноманітного лексичного матеріалу.

4.1. Роль власноіменного компонента у формуванні комплексного значення фразеологічної одиниці

Фразеологізми є продуктами вторинної номінації, за якої вже існуючий в системі мовний знак вживається для позначення, крім вже позначених ним, якихось інших об'єктів, явищ і властивостей. Інакше кажучи, при фразеологізації використовується «стара форма для вторинного або третинного найменування шляхом перенесення назви і семантичної інформації з денотата прототипу фразеологічної одиниці ... на денотат фразеологічної одиниці» [10, с. 155]. Фразеологізми доповнюють і збагачують номінативний інвентар мови відсутніми в ньому оціночно-експресивними засобами, тобто специфіка фразеологізмів полягає в тому, що вони не стільки називають те, що позначається, скільки характеризують його.

Фразеологічне значення створюється загальним метафоричним або

метонімічним переосмисленням компонентів, що входять у фразеологізм, або його прототип, що зазвичай призводить до образного, оціночного і експресивного характеру семантики одиниці і відображає узагальнено-цілісне значення будь-якого явища дійсності.

Одним з принципів одиниць вторинної номінації є принцип мовної економії (досягнення максимального комунікативного ефекту мінімальними мовними засобами), який проявляється в тому, що вони здатні передати в стислій формі значний обсяг інформації. Особливою інформативністю серед інших одиниць вторинної номінації відрізняються фразеологічні одиниці, які здатні кодувати великий обсяг інформації, що зазвичай транслюється розгорнутим текстом. Це проявляється в тому, що велика частина значення фразеологічної одиниці імпліцитна.

Перші дослідження явища мовної компресії (конденсації, семантичного стиснення) належать А. А. Потебні. Він розглядав процес руху від байки до прислів'я, від прислів'я до приказки і далі до фразеологізму, вкладаючи в основу такого руху принцип “згущення думки”. Цей принцип полягає в тому, що «все необхідне для пояснення виразу, який переродився у прислів'я, міститься у нас в думці і може бути легко відновлено» [9, с. 33]. «Прагнення фразеологізму до зменшення числа компонентів» В. М. Мокієнко описує через термін “імплікація”, причому «імплікування більшого контексту це не тільки кількісна, але і якісна зміна» [7, с. 107]. Іншими словами, усічення структури фразеологізму призводить до стиснення, конденсації його семантики без втрати будь-якої частини вихідного смислового змісту.

З цієї причини фразеологічні одиниці, а також власні імена та інші номінативні одиниці, які можна віднести до категорії прецедентних явищ, мають властивість акумулювати в собі великі обсяги лінгвістичної і екстралінгвістичною інформації. Очевидно, що семантика фразеологізму, що включає до свого складу власну назву, характеризується ще більшою інформаційною ємністю, і алюзійністю. Будучи компонентом фразеологізму, власна назва в цілому підпорядковується тим самим закономірностям, що й загальна назва в складі фразеологізмів, але при цьому не відбувається повної десемантизації власної назви, яка хоча б частково зберігає імпліцитний зв'язок з прототипом.

Проте при формуванні фразеологізму в ході переосмислення вихідного словосполучення значення власної назви все ж зазнає деяку модифікацію.

Ступінь модифікації власної назви залежить від ступеня її переосмислення в складі фразеологічної одиниці. В результаті фразеологізації онім втрачає первісне значення або зазнає перекодування. Але етимологічно онім в складі фразеологізму продовжує зберігати нерозривний генетичний зв'язок з початковим денотатом, тобто конкретним персонажем, реально існуючим або вигаданим. Хоча цей зв'язок часто затемнений, він здатний актуалізуватися в ході функціонування одиниці.

Вагоме місце в дослідженні складу фразеологічних одиниць займають топоніми, які є невід'ємним компонентом смислової та структурної організації фразеологічних одиниць. Вони виконують своє основне призначення – ідентифікують об'єкти дійсності.

Причини, що обумовили історичну динаміку топонімізації, мають як власне мовний, так і екстралінгвістичний характер. У самому загальному плані до мовних причин належать зміни в ономастичній і лексичній системі мови, які позначалися на номінативній техніці і сприяли формуванню нових номінативних моделей; до екстралінгвістичних – зміни у соціальній сфері та суспільній свідомості, які прямо чи непрямо впливали на специфіку часткових номінативних настанов.

У сучасній топоніміці велика увага приділяється розробці семантичних класифікацій географічних назв. «Саме тут топоніми найбільш прозоро відображають історію народу», – підкреслює Ю. А. Карпенко, чие ретельно розроблене групування топонімів Буковини за джерелами їх походження заслуговує найпильнішої уваги [3, с. 36-40].

Автор виділяє 4 основні класи топонімів:

- 1) топоніми, джерелом яких служили загальні географічні назви або ознаки відповідних об'єктів, а також власні географічні назви;
- 2) топоніми, що походять від антропонімів, етнічних назв і інших загальних назв людей;
- 3) топоніми, утворені від назв предметів і явищ культури;
- 4) топонімічні назви, неясні за своїм походженням.

Також існує інший поділ найменувань за величиною званих об'єктів. Всі вони діляться на мікротопоніми, мезотопоніми і макротопоніми. Макротопоніми – це найменування великого фізико-географічного об'єкта, його власне ім'я, як правило, має широку популярність і сферу вживання. Мікротопоніми – це назви дрібних географічних об'єктів, популярність яких не виходить за межі вузького

кола людей, які живуть в одному місці. Третій термін – мезотопонім – вживається вкрай рідко і позначає проміжний вид топоніма між макро- і мікротопонімами [6, с. 25].

Якщо розглядати топоніми з точки зору співвідношення стилістичних змістів і структури значення, то можна визначити два основних типи: якісні топоніми та кількісні топоніми.

У якісних топонімів стилістична актуалізація супроводжується деякою зміною значення географічної власної назви. Стилiстичний ефект функціонування цих топонімів заснований на якісній зміні топоніму. У цій групі можна виділити кілька підтипів топонімічних одиниць, оскільки їм, як і іншим іменникам властива стилістична неоднорідність. Серед стилістично диференційованих варіантів топонімів найбільш численними є топоніми-колоквіалізми, топоніми-поетоніми, топонімічні перифрази [13, с. 85]. Топоніми-колоквіалізми неоднорідні за своїм походженням. Вони включають в себе, з одного боку, всілякі скорочення – морфемні усікання (*'Sippi = Mississippi*), ініціальні аббревіатури (*La = Los Angeles*), а з іншого – діалектизми та відступи від літературної норми (*Brummagem – Birmingham*). Дані топоніми зазвичай реалізуються в художній літературі – при протиставленні авторської оповіді розмовній мові персонажів та в періодичній пресі – при типовому для преси протиставленні «розмовного», грайливого заголовка і «серйозного» за змістом тексту, одночасно таке протиставлення можна розглядати як характерну для періодики тенденцію до стиснення інформації в заголовку з подальшим її розгортанням в тексті. Однак таке використання топонімів-колоквіалізмів не носить абсолютного характеру і може нейтралізуватися під впливом контексту.

На відміну від колоквіалізмів, що сформувалися «всередині» мови, більшість топонімів-поетонімів має універсальний характер. До цієї групи стилістично маркованих топонімів примикають топоніми-історизми. Дана стилістична опозиція також не є абсолютною і нейтралізується у випадках, коли поетонім і традиційний варіант фігурують в ідентичному контексті [2, с. 71-74]. Інтенсивно використовується в літературі і топонімічний перифраз. Якщо в періодиці та рекламі топонімічний перифраз – це традиційний спосіб оживити висловлювання і уникнути повтору, то в художній літературі перифрази найчастіше нагадують "іронічні" поетизми. Топоніми-варваризми протиставляються екзотизмам, створюючи в літературних творах місцевий колорит. У цілому стилістична функціональність даних топонімів відображає

(хоча і не завжди з достатньою повнотою) загальний поділ лексики на нейтральний, книжково-літературний і розмовний словник.

2. У кількісних топонімів актуалізація стилістичних смислів не зачіпає структури значення одного окремо взятого топоніма, а виникає лише в результаті спільної реалізації певної сукупності топонімів. Стилiстичне забарвлення створюється на основі кількісного накопичення топонімів, яке веде до збільшення стилістичного сенсу до всієї сукупності власних назв. До групи кількісних стилістично маркованих топонімів відносяться так звані топонімічні масиви. Під топонімічними масивами зазвичай розуміються скупчення топонімів у реченнях, а також у рамках більш значних відрізків тексту. Топонімічні масиви можуть бути носіями образності.

4.2. Структурування ономастичного простору на підставі співвіднесення номінацій з особливостями іменованих об'єктів

Науковиця Подольська Н.В. основну увагу звертає на структурування ономастичного простору на підставі співвіднесення номінацій з особливостями іменованих об'єктів. Реаліоніми як імена реальних об'єктів можливо поділити на дві групи: 1) імена зони космічного простору та 2) імена зони земного простору. Серед реаліонімів другої групи є такі розряди онімів: *топоніми, анемоніми, ергоніми, ідеоніми, хрематоніми, хрононіми, біоніми*. Топоніми поділяються на класи: 1) *ороніми*, 2) *хороніми*, 3) *урбаноніми*, 4) *ойконіми*, 5) *гідроніми*, 6) *гелеоніми* та 7) *дромоніми*. В свою чергу, деякі з них поділяються на види, так хороніми: *адміністративні, міські, природні*; урбаноніми: *агороніми, хороніми, годоніми*; ойконіми: *комоніми, астіоніми*; та гідроніми: *потамоніми, лімноніми, океаноніми, пелагоніми*. Слід зазначити, що міські хороніми є видом хоронімів та видом урбанонімів [8, с. 13-14].

Оронімний компонент у фразеологізмах

Ороніми – власні імена, назви будь-яких елементів рельєфу земної поверхні, будь-якого орографічного об'єкту. Місце – це основний елемент життєвого простору, і кожне місце має власну просторову структуру, яка виявляється через основні характеристики: вертикаль та горизонталь, всередині та зовні, попереду та позаду, праворуч та ліворуч. Місця, на думку К. Норберга-Шульца, це головні елементи життєвого простору, “це центри або цілі, через які ми виражаємо

значущі події нашого існування, але вони також і пункти відліку, від яких ми орієнтуємо себе та пізнаємо наше оточення, це ж стосується і місць, які ми тільки очікуємо побачити”. Крім основних характеристик, місце характеризується через співвіднесеність із рядом величин загальної та часткової властивостей, всі величинні ряди, відмічає автор, охоплюють основні типи місць, які відомі нам із буденної та звичної мови: “долина”, “котловина”, “острів”, “континент” і т.п. [19, с. 272]. Таким чином, ландшафтна картина складається із багатства різноманітних місць, уявлення про які об’єктивуються засобами мови. Через “названі місця” людина інтерпретує ландшафтний простір.

Гора: англ. *Hard/Old as Knock('s) Cross* – гора біля Port Carlisle, Карлайл графство Камбрія Великобританія; англ. *as much akin as Leuson/Lewesdon Hill to Pilsen-pen/Pilsden* – «не пов’язані», люди, які є сусідами, але не знайомі близько або ж не знайомі зовсім, вираз виник як порівняння з горбами, розташованими на одній території, але не є зв’язані між собою; англ. *pile Ossa on Pelion* – книжн. без потреби ускладнювати; займатися безплідним ділом [етим. лат. с греч. *imponere Pelio Ossam*; в древньогрецькому міфі розповідається про спробу гігантів вилізти на небо, поставивши гору Осса на гору Пеліон]; укр. *Піди за Бескиди не збудеся біди*; укр. *Піди за Бескиди, не збудеш ся біди*. Від біди за горами не втечеш.

Низина: англ. *like Morvah Downs, hard and never plowed* – сувора, груба, некультурна людина; грубі люди порівнюються з низинами Морваху.

Розколина: англ. *cross the Great Divide* – амер. померти, піти до праотців, віддати душу Богові; англ. *Eldon Hole wants filling!* – несхвалення стосовно хвальків, *Eldon Hole* – це глибока тріщина в районі *Derbyshire Peak District*; англ. *catch a Tartar/tartar* – 1) зустріти супротивника не по силах; отримати рішучий опір; 2) взяти за дружину суццю фурію, мегеру.

Континент: англ. *discover America* – відкрити Америку, говорити, об’являти про те, що всім давно відомо; ісп. *haber venido de America: ha venido de America* свята простота, наївний, довірливий як дитя; ісп. *¡ni gue viniera uno de America!* знайшли собі дійну корову!, найшли мільонера!, скільки можливо!

Острів: англ. *the Islands of the Blessed/Blest* – “острови блажених” (уявні острови – сховище праведників після смерті) [етим. міф.; лат. *Insulae divites*].

Хоронімний компонент у фразеологізмах

Хоронім, клас топоніма, – власна назва будь-якої території, області, району, краю. Хороніми поділяються на *адміністративні, міські та природні*.

Адміністративний хоронім, вид хороніма, – власна назва будь-якої адміністративно-територіальної одиниці, що має певні межі, та визначена в офіційних документах, в тому числі *назва держави, краю, області, району, штату, графства* тощо.

Держава: англ. *from China to Peru* – “від Китаю до Перу”, скрізь [вираз утворено С. Джонсоном – англійським письменником і відомим лексикографом] цитата: *Let observation with extended view survey mankind from China to Peru!* (S.Johnson, ‘On the Vanity of Human Wishes’, ch. II, 1749); англ. *not... for all the tea in China* – розм. ні за що [первісно австрал.]; англ. *castles in Spain/in the air* – повітряні замки, пусті мрії (вживається з дієсловом *to build*) [етим. фр. *chateaux en Espagne*]; англ. *build castle in Spain* – мріяти, фантазувати; англ. *corn in Egypt* – багатство, достаток (особ. продуктів, їжі [етим. бібл.]; англ. *the fleshpots/fleshpots of Egypt* – книжн. матеріальні блага, благодатність [етим. бібл.]; англ. *the eye of Greece* – “око Греції”, Афіни [так назвав Афіни Дж. Мільтон у своїй поемі “Возвращенный рай”, кн. IV]; англ. *talk United States* – говорити з американським акцентом; говорити як американець; англ. *something is rotten in the State of Denmark* – “підгнило щось у Датському королівстві” [шекспірівський вираз, W.Shakespeare, ‘Hamlet’, act.I, sc.4]; англ. *the Succession States* – іст. держави, які утворилися після розпаду Австро-Угорщини (на основі Версальського договору); англ. *Siamese twins* – сіамські близнюки (про людей, які пов’язані тісною дружбаю, завжди нерозлучні, чи про тісно пов’язані явища) (до 1939 р. Сіам – назва Тайланду); ісп. *barbian de la Persia* (Персія – офіційна назва Ірану до 1935 р.) добрий хлопець; приємний, чарівний чоловік; ісп. *barro de la China* китайська порцеляна; ісп. *carrera de Indias* іст. плавання у Вест-Індію торговими судами; морська торгівля з Новим Світом; ісп. *conejillo de Indias* піддослідна тварина, піддослідний кролик; ісп. *cuentas de India* перебільшені рахунки; нечувані суми; ісп. *como mentar la China* щось зовсім невідоме, мудроване, незрозуміле; тарабарщина, абракадабра, китайська грамота; ісп. *la España de pandereta* хибне, далеке від дійсності уявлення про Іспанію як про країну циганських танців та бою биків; «опереточна Іспанія»; ісп. *¡Cierra, España!* Вперед за Іспанію! Вперед на ворога! (старий бойовий заклик); ісп. *lo que hay en España es de los españoles* свої люди – розрахуємося, свої не осудять; ісп. *como la flor del Libano* недоступний, недосяжний; рідкісний; ісп. *¿Estamos aquí o en Francia?* Та що ти? Що за неподобство! Ти забуваєшся! Це не чувано?; ісп. *grande de España* іст. іспанський гранд (титул); ісп. – *subrirse uno de grande*

de España іст. отримати титул гранда; ісп. *(vete) a hacer quiños a la madre España / a la mar de España* Йди геть, йди до біса!; ісп. *hierba mate / del Paraguay* мате, парагвайський чай; ісп. *valer uno, una cosa mas que las minas del Peru* бути пречудовим, незрівнянним, безцінним; = все віддай – мало; ціну не складеш; ісп. *muralla de China* непрониклива, глуха стіна, перешкода, китайська стіна; ісп. *recordar las ollas de Egipto* з тугою згадувати про щасливе минуле, зітхати про кращі часи, про золоті часи; ісп. *el pago de Chile* чорна невдячність; несправедливе ставлення до кращих людей країни; ісп. *valer un Peru* бути пречудовим, відмінним; быть дорогоцінним, безцінним; ісп. *plaga de Egipto* бібл. бідування, лихо, кара Господня, кара єгипетська; ісп. *como plaga de Egipto* 1) прірва, провалля, сила-силенна, безліч; 2) просто стихійне нещастя; ісп. *cundir cual plaga de Egipto* розповсюджуватися, поширюватися, кишіти як сарана; ісп. *¡al preste Juan de las Indias!* 1) та хоч самому королю, хоч кому, кому завгодно; 2) нікому!; чи мало кому!; ісп. *hacerle a uno saltar por el rey de Francia* заганяти, заїздити будь-кого; ісп. *en el riñon de España* у самому серці Іспанії; ісп. *¡Santiago y cierra España!* Вперед! Ура слава! В атаку! Бий їх!; ісп. *parecer un santo de Francia / de piedra* бути млявим, апатичним; бути байдужим, безчуттєвим; ісп. *como un santo de Francia* бовдур, олух царя небесного, пентюх; ісп. *tinta de China* туш; ісп. *tener uno (un) tio en (las) Indias* 1) величатися, задаватися, зазнаватися, пускати пил в очі; 2) користуватися будь-чим покровительством, мати (гарне) заступництво, (сильну) руку; ісп. *las tribus de Egipto* сила-силенна народу, скупчення народу, безліч людей.

Край: укр. *Вийти на русь* – од часів Запорозжя, де хліба не сіяли; англ. *the garden of England* – “сад Англії” (графства Кент і Вустершир); англ. *courtesy of England/Scotland* – юр. право удівця (за наявності дітей) на довічне володіння майном померлої дружини; ісп. *como lucas de Bengala* (виблискуючий) як фейерверк; укр. *Де Рим, де Крим! Де Крим, де Рим, а де попова груша! ...Рим, а де Балабанівка.*

Область/округ: ісп. *principe de Asturias* іст. принц Астурії (титул нащадка іспанського престолу); укр. *Ванька з Криворіжжя* – провінціал; англ. *accept / apply for the Chiltern Hundreds* – парл. складати з себе повноваження члену парламенту [*Chiltern Hundreds* – Чілтернські округа (у графствах Оксфордшир та Бакінгемшир), де у XVIII ст. було засновано спеціальне управління (*Stewardship of the Chiltern Hundreds*) з боротьби з багаточисельними разбійниками. За законом 1707 р. управляючий Чілтернськими округами не міг бути членом

парламенту. У 1750 р. посада управляючого була скасована, але до сих пір існує звичай, за яким член парламенту, який нічим не скомпрометував себе, може скласти повноваження тільки в тому випадку, якщо за особистим проханням він призначений на номінальну посаду управляючого Чілтернськими округами]; англ. *Attic salt* – книж. “атична сіль”, витончена дотепність [етим. лат. *sal Atticum*. Древньогрецька область Атіка славилася дотепністю своїх мешканців]; англ. *the Pierian spring* – книж. знання; натхнення [Піерія – область у Північній Фесалії, яку вважали у стародавні часи місцем мешкання муз]; ісп. (*dejar / quedarse*) *a la luna de Paita / de Valencia* – залишити з носом, посісти в дурні, на бобах, ні з чим.

Штат: англ. *California blankets* – амер. жарг. “каліфорнійські одіяла” (газети, якими вкриваються безробітні, коли ночують в парках); англ. *a Kentucky colonel* – амер. “полковник із Кентуккі” (неофіційне звання, що присвоюється як почесне цивільним громадянам у Кентуккі); англ. *Hail Columbia* – амер. жарг. прочухан, нагінка; англ. *from Maine to California* – амер. “від штату Мен до Каліфорнії”, з одного кінця США до другого; англ. *I'm from Missouri; you've got to show me* – амер. розм. = словам не повірю, надайте докази [з промови конгресмена від штату Місурі Вілларда Д. Вандайвера, зробленою ним у 1892 р.]; ісп. *no ser una California una cosa* – це казна-що; ісп. *no es una California* це казна-що; англ. *the Creole/Pelican State* – амер. “креольський штат / штат пеліканів” (прізвисько штату Луїзіана) [частину населення цього штату складають креоли – нащадки французів та іспанців].

Графство: англ. *grin like a Cheshire cat* – усміхатися на весь рот [вираз отримав особливу популярність завдяки книзі Л.Керролла “Аліса в країні чудес”]; англ. *carry coals to Newcastle* – “возити вугілля в Ньюкасл”, возити щонебудь туди, де цього і так достатньо (пор. рос. їздить в Тулу со своїм самоваром) [Ньюкасл – центр англійської вугільної промисловості]; англ. *a Norfolk dumpling* – рідк. товстун (про жителя графства Норфолк); англ. *Kentish fire* – рідк. 1) гул несхвалення, бурхливе вираження аудиторією свого несхвалення чи нетерпіння; обструкція [вираз виникнув у з'язку з проведенням в Кенті у 1828-1829 рр. гучних зборів, які були направлені проти Catholic Relief Bill]; англ. *Norfolk turkey* – мешканець Норфолка; англ. *come / put Yorkshire over smb.* – рідк. обдурити, обманути, ошукати кого-небудь [хитрощі йоркширців увійшли до прислів'я]; англ. *Canterbury story* – довге і нудне оповідання, небувальщина.

Міський хоронім, вид хороніма і вид урбаноніма, – власна назва будь-якої

частини території міста, в тому числі *району/округу, кварталу, собору/церкви, парку, ушкового закладу, лікарні, тюрми, кладовища.*

Район/округ: англ. *go out / go through / shoot through like a Bondi (tram)* – австрал. рідк. поспішно піти, утекти [натяк на трамваї, які швидко їдуть в напрямку Бонді, передмістя Сіднею]; англ. *a Bronx cheer* – амер. прост. цмокання язиком, звук подібний хрюканню, який виражає презирство, несхвалення (зазв. ужив. з дієсловом to give).

Собор/церква: англ. *like the devil looking over Lincoln* – рідк. “як диявол, який дивиться на Лінкольнський собор”, тоб-то похмуро, злобно, із осудом; англ. *be born within the sound of Bow(-)bells* – народитися у Лондоні [у центрі Лондону знаходиться відома своїм дзвіном церква Сент-Марі-ле-Боу (St. Mary-le-Bow)].

Учбовий заклад: англ. *the battle of Waterloo was won on the playing fields of Eton* – “битва під Ватерлоо була виграна на спортивних площадках Ітона”, тоб-то слава Англії кується у закритих учбових закладах; англ. *an Eton crop* – дамська стрижка “як хлопчик”; англ. *Oxford mixture* – темно-сіра тканина.

Лікарня: англ. *Colney Hatch* – 1) психіатрична лікарня, будинок для божевільних [на ймення села у графстві Мідлсекс, де у 1851 р. була відкрита божевільня] 2) божевільня, психічне захворювання; англ. *Tom o'Bedlam* – заст. “Том із Бедламу”, божевільний, безумний [прізвисько божевільних, якіх відпускали із Бедламу, лондонського будинку для божевільних, просити милостиню].

Тюрма: англ. *the Newgate Calendar* – іст. довідник Ньюгейтської тюрми (з даними про ув'язнених в ній злочинцях); англ. *the heart of Mid-Lothian* – іст. “єдинбургська темниця” (прізвисько тюрми в Единбурзі, яку було зруйновано у 1817 р.) [букв. серце графства Мідлотіан]; англ. *Newgate frill/fringe* – заст. бакенбарди й борода, які облямовують лице; «шкіперська» борідка [жарт. натяк на петлю, яку наділи на присудженого до повішання; Newgate – назва стародавньої тюрми у Лондоні, яка стала загальною]; рос. *взять Бастилию* – отримати перемогу, досягти значного успіху [13, с. 77]; ісп. *¡Mundo, mundilo, nacer en Granada, morir en Bustillo!* доля мінлива, доля грає людиною.

Природний хоронім, вид хороніма, – власна назва будь-якого природно-ландшафтного краю чи зони: *берега, пустелі, поля.*

Берег: англ. *from Dan to Beersheba* – від Дана до Вирсавії, від одного кінця країни до іншого; повсюди, скрізь [етим. бібл.]; англ. *from John o'Groat's to Land's End/from Land's End to John o'Groat's* – з півночі до півдня/з півдня до

півночі Англії, з одного кінця країни до іншого [Джон-о'Гротс – крайня північна точка Великобританії, названа на ймення Яна Грота, вихідця з Голландії, який оселився на північному краю Шотландії при Іакові IV (1473-1513)].

Поле: ісп. *campos Eliseos/Elisios* міф. Єлисейські поля, Елізіум; благодатне місце, рай; ісп. *campo de Marte* поле битви, Марсове поле.

Урбанонімний компонент у фразеологізмах

Урбанонім, клас топоніма, – власна назва будь-якого внутрішньоміського топографічного об'єкта. До складу урбанонімів входять *агороніми, годоніми, назви окремих будівель, міські хороніми*.

Агоронім, вид урбаноніма, – власна назва будь-якої міської площі, майдану, базару: англ. *talk Billingsgate* – розм. сваритися як базарна торговка [Billingsgate – назва великого рибного базару в Лондоні].

Годонім, вид урбаноніма, – власна назва будь-якого лінійного об'єкту в місті, зокрема *проспекту, вулиці, лінії, провулку, проїзду, бульвару, набережної*.

Бульвар: укр. *канати по бро (Бродвею)* – жарг., безцільно блукати вулицями.

Вулиця: англ. *Lombard Street to a china orange* – розм. ніяких сумнівів = Даю голову на відсіч; англ. *Wardour-street English* – англійське мовлення, забарвлене архаїзмами [за назвою лондонської вулиці, на якій раніше було розміщено багато антикварних магазинів]; англ. *a Grab-street hack* рідк. найманий писака, літературний поденник, борзописець [Grub-street вулиця у Лондоні, де жила злиденна літературна богема у XVIII ст.]; англ. *the old lady in/of Threadneedle Street* – жарт. “стара леді з Треднідл-стріт”, Англійський банк [вираз зобов'язаний своїм походженням карикатурі, на якій прем'єр-міністр Уільям Пітт Молодший намагається заволодіти золотом старої леді, яка сидить на запертій скрині. Гроші були потрібні Пітту для війни з Наполеоном. Підпис під карикатурою говорив: Political Ravishment, or The Old Lady of Threadneedle Street in Danger!]; англ. *Coronation Street* – вулиця, населена робітниками [за назвою серії телепередач про мешканців вулиці у робочому районі на півночі Англії]; англ. *Downing Street* – англійський уряд [на Даунінг-стріт в Лондоні розміщується офіційна резиденція прем'єр-міністра та міністерство іноземних справ]; англ. *in/on Easy Street/easy street* – розм. достаток, багатство; англ. *Fleet Street* – англійська преса [на Флітстріт у Лондоні розміщуються редакції найбільших газет]; англ. *Grub Street* – компілятори, писаки [за назвою вулиці в Лондоні, на якій у XVI-XVIII ст. жили представники злиденної літературної

богеми]; англ. *Haley Street* – лікарі, медичний світ [на Харлі-стріт в Лондоні живуть відомі лікарі]; англ. *Lombard Street* – грошовий ринок, фінансовий центр [на Ломбард-стріт в лондонському Сіті знаходяться найбільші банки]; англ. *in Queen Street* – розм. погані справи, складності, неприємності (переважно фінансові) [за назвою уявної вулиці, населеної неспроможними боржниками]; англ. *Throgmorton Street* – лондонська фондова біржа [біржа розташована на Трогмортон-стріт]; англ. *Wall Street* – Уолл-стріт, американська фінансова олігархія [на Уолл-стріт в Нью-Йорку розташовані найбільші банки, фондова біржа і т.п.]; англ. *the three tailors of Tooley Street* – невелика група людей, які проголошують себе представниками всього народу [за свідотством англійського політичного діяча Дж. Каннінга (G.Canninh, 1770-1827), троє кравців з вулиці Тулії звернулися до парламенту з петицією, яка починалася зі слів: *We the people of England...*].

Ойконімний компонент у фразеологізмах

Ойконім, клас топоніма, – власна назва будь-якого поселення, у тому числі міського типу – *астіонім* та сільського типу – *комонім*.

Астіонім, вид ойконіма, – власна назва будь-якого міста. Ми можемо виділити астіоніми в такі групи: *міфологічні, поетичні, історичні та астіоніми-прізвиська*.

Астіонім: нім. *In Rom tu, was Rom tut* – Між який народ попадеш, того й шапку надівай; укр. *У Києві не женись, а в Ромні кобил не мінйай*; укр. *Де Рим, де Крим! Де Крим, де Рим, а де попова груша! ...Рим, а де Балабанівка*; нім. *Rom/Köln ist nicht an einem Tage erbaut worden* – Київ не одразу збудовано; велике дерево поволі росте; ісп. *salir de Malaga y entrar en Malagon* потрапити з вогню та в полум'я, з дощу та під ринву; англ. *it bangs / beats Banagher* – ірл. розм. це перевершує все, це неймовірно, незбагнено; рос. *неслыханное дело, это ни на что не похоже*; не мати рівних собі [Banagher – місто в Ірландії, що стало символом “гнилого містечка”]; англ. *the bird of Washington* розм. американський орел (державний герб США); англ. *a Philadelphia lawyer* – амер. винахідливий, дотепний юрист; англ. *all roads lead to Rome* – прик. *Всі дороги ведуть до Риму*; англ. *do at / in Rome as the Romans do (when at Rome, do as the Romans do; when you are at Rome, do as Rome does)* [*si fueris Romae, Romano vivito more* якщо знаходишся в Римі, то живи як римляни]; англ. *go over to Rome* – прийняти католицьку віру; англ. *Rome was not built in a day* – прик. *Рим будувався не один день* [етим. фр. *Rome ne fut pas faite toute en un joir* с лат.]; ісп. *hable Burgos, que*

Toledo hara lo que yo le mande кажи, що хочеш, а я зроблю по-своєму, все рівно буде по-моєму; ісп. *ir en el caballo de San Francisco* йти своїми двома, пішки; ісп. *camino de Damasco* неочікуване відкриття, яке викликає різкий злам (в переконаннях, почуттях тощо); ісп. *camino de Santiago* Чумацький Шлях; ісп. *a Creique y a Penseque los ahorcaron en Madrid* Мало що! Що з того, що!; ісп. *¡a Dios / adios, Madrid, que te quedas sin gente!* (*y era un zapatero de viejo el que se iba*) Невелика втрата! (навздогін того, хто іде), ірон.; ісп. *toda via no estan los galos a las puertas de Roma* ще зарано радіти; ісп. *gato de Madrid* корінний мадридець, уродженець Мадриду; ісп. *salir de Guatemala y caer en Guatepeor* потрапити з вогню та в полум'я; ісп. *cegar como la judia de Zaragoza, llorando duelos ajenos* – чужа печаль з розуму звела; ісп. *(brillante, claro, luciente) como las lunas de Venecia* той, що сяє, блещить; = Блещить як срібло; ісп. *¡adios, Madrid!* Біда! Погане діло!; ісп. *¡adios Madrid, que te quedas sin gente!* (*y era un zapatero de viejo el que se iba*) ірон. На кого ти нас покидаєш! Бідні ми сирітки! Як же ми без нього (без тебе) житимемо!; ісп. *¡como esta Madrid!* – Ну й звичаї!; ісп. *de Madrid al cielo* (*y un agujerito para verlo*) – побачивши Мадрид і померти не шкода; ісп. *salir de Malaga y entrar en Malagon* – потрапити з вогню та в полум'я; ісп. *el mes de Santiago* – липень; ісп. *parecerse al papamoscas de Burgos* – зануритися в себе, задуматися про щось; ісп. *como puntas de Paris* – як шпильковий укол, точно комариний укус (про прикрий дріб'язок); ісп. *hablando del rey de Roma por la puerta asoma* – легкий на помин; ісп. *a Roma por todo* – за будь-яку ціну, будь за що, кров з носу; ісп. *ir a Roma y no ver al Papa* – не помітити, не побачити найголовнішого; ісп. *revolver a Roma con Santiago* – 1) досаждати, заважати жити, тріпати нерви будь-кому, дратувати, не залишаючи в спокої будь-кого; 2) перевернути догори все, щоб з'ясувати будь-що, докопатися до будь-чого, добитися будь-чого за будь-яку ціну; ісп. *es capaz de revolver a Roma con Santiago* – він рідного батька не пожаліє, а свого доб'ється; ісп. *en hablando del ruin de Roma, asoma; en nombrando al ruin de Roma ...; como el ruin de Roma (que en cuanto se le mienta asoma)* – легкий на помин; ісп. *a aprender / a saber se va a Salamanca; el que quiera aprender que vaya a Salamanca* – виростеш – визнаєш, багато будеш знати, скоро постарієш; ісп. *para eso no se necesita ir a Salamanca* – для цього великого розуму не треба, особливого розуму тут не потрібно; в цьому немає нічого складного, незвичного; ісп. *como Santiago y los moros* – 1) у постійній ворожнечі, на ножах; як кіт з собакою; 2) одне з іншим не в'яжеться, несумісне; ісп. *aquí y en Sebastopol* – вірно, правда, дійсно, насправді, так воно і є; ісп. *como*

el que tiene un tío en Granada, que ni tiene tío ni tiene nada – ніякої користі, ніякого толку, нічого путнього з цього не вийде; ісп. *arder Troya: ardera Troya* – буде страшний скандал, буде біда; ісп. *¡(que) arda Troya!* – Будь що буде! Була не була!; ісп. *¡ahi/alli/aquí fue Troya!* – 1) Ось і все, що залишилось! (залишилися) одні руїни!; 2) Тут почалося таке!; ісп. *a Zaragoza o al charco* кров з носу! – Ні за що не відступлюся!

Міфологічний астіонім: англ. *balm in/of Gilead* – «галаадський бальзам», втіха, зцілення [етим. бібл.; бальзам, який нібито зцілював від усіх хвороб, готувався із соку чагарників, які росли на околицях Галаада]; англ. *bull of Bashan* – “васанський бик”, здорова, сильна людина з громовим голосом; = *труба ієрихонська* [етим. бібл.]; англ. *tell it not in Gath* – розм. нікому не розповідайте цю (печальну) новину, щоб вороги не раділи [етим. бібл.]; англ. *a Trojan horse* – троянський кінь, прихована небезпека; підривна, диверсійна діяльність (в країні, наміченій для захоплення) [етим. лат. *equus Trojanus*]; англ. *Sodom and Gomorrah* – содом і гоморра, порочне, гріхове місце [етим. бібл.; Сodom і Гоморра – древні міста, які погрузнули в розпусті та, за біблійним міфом, зазнали за це руйнування]; англ. *the tower of Babel* – розм. вавилонське стовпотворіння; суміш мов; шум, суматоха [етим. бібл. Genesis XI, 4-9]; англ. *the whore of Babylon* – презир. вавилонська блудниця (про римсько-католицьку церкву) [етим. бібл.]; ісп. *volverse una Babilonia: aquello se ha vuelto una Babilonia* – почалась метушня, сумяття, вавилонське стовпотворіння; ісп. *caballo de Troya* – троянський кінь; англ. *between Scylla and Charybdis* – між Сцилою і Харибдою, у безвихідному становищі; = між двох вогнів [етим. міф.]; ісп. *entre Escila y Caribdis* – між Сцилою і Харибдою, між двома вогнями; ісп. *entre Scila y Caribdis* – між двома вогнями, між Сцилою і Харибдою; ісп. *torre de Babel / babel* – 1) різномовний натовп; 2) повний хаос; шум і гам, метушня; вавилонське стовпотворіння.

Агіоастіонім: ісп. *en la mula de San Francisco* – пішки, йти своїми двома; ісп. *bien (se) esta San Pedro en Roma (, aunque no coma)* – мені й тут непогано; ісп. *(estimado) como San Pedro en Rome* – той, кого шанують, поважають.

Історичний астіонім: ісп. *¡Mundo, mundilo, nacer en Granada, morir en Bustillo!* – доля мінлива, доля грає людиною; нім. *die Sonne von Austerlitz* – зоря перемоги; нім. *Nürnberger Gesetze* – нюрнберзькі закони; англ. *the battle of Waterloo was won on the playing fields of Eton* – “битва під Ватерлоо була виграна на спортивних площадках Ітона”, тоб-то слава Англії кується у закритих учбових закладах; англ. *speak/talk for/to Buncombe* – амер. політ. виступати нудно і довго

(з цього buncombe / bunkum тріскучі фрази, болтовня) [етим. «Словарь американизмов» Бартлетта: одного оратора, який виступав з довгою, нудною промовою, перервали, сказав йому, що немає смисла продовжувати виступ, оскільки конгресмени покидають залу; на що той відповів: “Хай йдуть. Я говорю для Банкома.” Банком – містечко в япівнічній Кароліні, яке цей оратор представляв у конгресі.]; англ. *go to Canossa* – книжк. “відправитися в Каноссу”, публічно покаятися, погодитися на принизливу капітуляцію [як германський імператор Генрих IV перед римським папою Григорієм VII в Каноссі в 1077 р.]; англ. *Kilkenny cats* – смертельні вороги (“Кілкеннійські кішки”) (*fight like Kilkenny cats* – боротися до взаємного знищення, боротися не на життя, а на смерть) [вираз походить з легенди про жорстоку боротьбу між містами Kilkenny та Irishtown в XVII ст., яка призвела до їхнього занепаду]; англ. *a Roman holiday* – розваги за рахунок страждання інших, жорстока забава [в древньому Римі в святкові дні влаштовували бої гладіаторів]; англ. *Jeddard/Jedwood justice* – суд після розправи [вираз походить від назви шотландського прикордонного містечка Jedburgh, де вершили швидкий суд над бандитами та злодіями]; англ. *the lady of Babylon/of Rome* презир. “вавілонська блудниця” (про римсько католицьку церкву, про папізм); англ. *thou shalt see me at Philippi* – розм. ми ще зустрінемося (погроза) [при Філіппах у 42 р. до н.е. у двох битвах були розбиті Кассій і Брут; шекспіровський вираз]; англ. *the Provisions of Oxford* – іст. «оксфордські провізії» [конституція, розроблена зібравшимся в Оксфорді у 1258 р. баронським «скаженим» парламентом, яким керував крупний феодал Сімон де Монфор; ця конституція ставила короля під постійний контроль баронів]; англ. *fiddle while Rome burns/is burning* – розважатися під час народного лихоліття, займатися дрібницями перед серйозним лихом, рос. *Пир во время чумы* [римський імператор Нерон, який прославився своєю жорстокістю, грав на кіфарі та складав вірші, споглядаючи, як горить Рим, підпалений за його наказом]; англ. *the vicar of Bray* – зневаж. безпринципна людина, ренегат, пристосованець [на ймення полулегендарного вікарія XVI ст., який чотири рази змінював свою релігію та був два рази католиком і два рази протестантом]; англ. *Scarborough warning* – заст. 1) розправа без суду, без попередження [можливо вираз виник у зв'язку з частими випадками розправи без суду над розбійниками в Скарборо у XVI ст.]; 2) попередження, зроблене за дуже короткий відрізок часу; англ. *meet one's Waterloo* – бути розгромленим, зазнати кінцеву поразку [як Наполеон біля Ватерлоо]; исп. *Paris vale bien una misa* Париж вартий меси; заради цього варто

де-чим пожертвувати; гра варта свічок; ісп. *¡Santiago y cierra España! ¡Santiago y a ellos!* Вперед! Ура слава! В атаку! Бий їх!; ісп. *dar un Santiago* 1) заст. напасти на ворога з бойовим окликом «Сантьяго!»; 2) влаштувати жартівливий напад на лавку, магазин (про пустощі молоді); 3) обманути, обдурити, ошукати будь-кого; ісп. *¡Santiago y cierra España!* Вперед! Ура слава! В атаку! Бий їх!

Поетичний акціонім: англ. *Brummagen button* – заст. фальшива монета (особ. мідна) [Brummagen викривлене Birmingham, де у XVII ст. підроблювали срібні монети у 4 пенса] (В. Show, “The Intelligent Woman’s Guide to Socialism and Capitalism”, ch. 50); англ. *send smb. to Coventry* – бойкотувати будь-кого; зупинити спілкування з будь-ким; ігнорувати будь-кого [значення виразу можливо походить з книги Кларендона (Е.Н. Clarendon) ‘The History of the Great Rebellion and Civil Wars in England’, де вказується, що під час англійської буржуазної революції у місті Ковентрі знаходилася тюрма, в якій утримувалися ссильні роялісти]; англ. *Be in Coventry* – зазнавати бойкоту, ігнорування, бути вигнаним із суспільства [1, с. 93]; англ. *a far cry* – 1) велика відстань [частина шотландської приказки *it is a far cry to Lochow*; цитата з В. Скотта “До Локо не докричаться”]; англ. *a London particular* – розм. жарт. густий лондонський туман [вираз утворений Ч.Диккенсом, Ch. Dickens, ‘Bleak House’, ch. III]; англ. *(to work) like a Trojan* – 1) мужньо, доблесно, по-геройські [в “Іліаді” Гомера та “Енеїді” Вергілія оспівується мужність захисників Трої] 2) посилено, енергійно.

Акціонім-прізвисько: англ. *New York(s) finest* – амер. ірон. “браві молодчики Нью-Йорку” (прізвисько нью-йоркських поліцейських); англ. *the lungs of London* – “легені Лондона” (сквери й парки Лондона та його околиць); англ. *Auld Reekie* – шотл. “стара коптилка” (жартівлива назва міста Единбурга); англ. *the Mistress of the Adriatic* – іст. “володарка Адриатики” (Венеція); англ. *the Queen of the Adriatic* – “перлина Адриатики”, Венеція; ісп. *la moderna Babilonia* «Новий Вавілон», «Сучасний Вавілон» (про Париж).

Комонім, вид ойконіма, – власна назва будь-якого сільського поселення: англ. *to run away with smb. to Gretna Green* (*Gretna Green* – Гретна-Грин – назва села на кордоні з Шотландією, де закохані, які втекли, могли обвінчатися без представлення відповідних документів; звідси *Gretna-Green marriage*); англ. *(Sir) Roger de Coverley* – заст. “Роджер” (назва англійського сільського танцю); укр. *Що бішена кішка, що понеділкова жінка, що чоловік з Борисполя – все одно.*

Гідронімний компонент у фразеологізмах

Гідронім, клас топоніма, – власна назва будь-якого водного об’єкта,

природного чи створеного людиною, у тому числі потамонім, лімнонім, океанонім, пелагонім та гелонім.

Потамонім, вид гідроніма, – власна назва будь-якої річки: англ. *set the Thames/world on fire* – жарт. зробити щось незвичайне; англ. *shoot Niagara* – амер. розпочинати ризиковану справу, зважуватися на відчайдушний крок [смільчаки неодноразово намагалися переплисти Ніагарський водоспад]; англ. *all's quiet along/on the Potomac* – амер. “на Потомаку все спокійно”, все спокійно, немає підстав для тривоги [вираз часто вживався в зведеннях військового міністерства під час громадянської війни в США (1861 – 1865 рр.); Потомак – річка, що протікає через штати Західна Віргинія, Мериленд та Віргинія]; ісп. *de aguas de Manzanares* – з берегів Мансанареса (тобто із Мадриду); ісп. *bañarse uno en el rio Jordan; ir al rio Jordan* – помолодіти, омолодитися.

Потамонім-прізвисько: англ. *the Bard of Avon* – “бард Ейвона” [прізвисько Шекспіра, який народився та був похоронений в місті Страдфорд-он-Ейвон]; англ. *(Sweet) Swan of Avon* – “лебідь з берегів Ейвона” [так назвав Шекспіра Бен Джонсон]; англ. *Father Thames* – старушка Темза (прізвисько річки Темзи); англ. *the Big Muddy* – амер. “велика грязноводна” (прізвисько річки Міссурі).

Історичний потамонім: англ. *cross/pass the Rubicon* – перейти Рубікон, зважитися на будь-який безповоротний крок, переступити, перейти будь-який важливий рубіж [в 49 р. до н.е. Юлій Цезарь, всупереч забороні Римського сенату, перейшов з військом Рубікон – річку, яка слугувала кордоном між Італією та Цизальпінською Галлією, – і розпочав громадянську війну]; ісп. *pasar el Rubicon* зробити рішучий крок, перейти Рубікон [6, с. 603]; укр. *Перейти Рубікон/рубікон* – здійснити сміливий, рішучий вчинок; увійти у новий стан.

Океанонім, вид гідроніма, – власна назва будь-якого океану та його частини, у тому числі моря, затоки, протоки, течії та будь-якого об'єкту підводного океанічного ландшафту, у тому числі западини, банки, хребта, розпадини: англ. *try to sweep back the Atlantic with a broom* – жарт. “спробувати вимести мітлою Атлантичний океан”, намагатися зробити неможливе.

Агіоокеанонім: ісп. *cordonazo de San Francisco* – мор. штормова погода в період осіннього рівнодення, рівноденні шторми (Сан-Франциско – затока Тихого океану біля берегів Сполучених Штатів Америки).

Дрімонім – власна назва будь-якої лісової ділянки, лісу, гаю: англ. *The Groves of Academe* – гай Академія; джерело мудрості, древо пізнання (Академія, гай Академа – назва саду поряд з Афінами, де читав лекції Платон); англ. *Go*

through Shrub's copse – переживати невдачу, перехід через гаї біля Шрабу символізує невдачу; укр. Гола, як Теплинський ліс, де чумаків бере біс.

4.3. Семантика фразеологічних одиниць з компонентами-топонімами

Беручи до уваги класифікацію топонімів Н.В. Подольської, ми поділили топоніми, які є компонентами фразеологічних одиниць, на декілька груп: 1) топоніми міфологічного походження; 2) поетичні топоніми; 3) топоніми, пов'язані з історико-культурними реаліями; 4) агіотопоніми; 5) стандартизовані топоніми; 6) топоніми-прізвиська; 7) топономорфні назви.

Міфологічний топонім – ім'я вигаданого об'єкта будь-якої сфери простору в міфах, казках та біблійній літературі – є компонентом фразеологічної одиниці: англ. *apple of Sodom* – оманливий успіх; англ. *the apple of Sodom/Sodom apple* – гарний, але гнилий плід; щось, що обіцяє задоволення, насолоду, але таке, що приносить лише гірке розчарування; укр. *содом/содома і гоморра* – книжн. велике безладдя; метушня, шум; англ. *Babel of tongues* – галас, гармидер; англ. *corn in Egypt* – багатство, достаток (особ. продуктів, їжі [етим. бібл.]; укр. *єгипетський полон/єгипетська неволя* – книжн. важке, нужденне, підневільне життя; укр. *єгипетська неволя, єгипетська робота* – тяжка, підневільна праця, залежність, рабство; укр. діал. *мовчить як єгипетська мума*; англ. *spoil the Egyptians* – розбагатіти за рахунок ворога [етим. бібл.]; англ. *the flesh-pots / fleshpots of Egypt* – книжн. матеріальні блага, благодатність [етим. бібл.]; англ. *can the Ethiopian change his skin?* = горбатого могила виправить [етим. бібл.]; англ. *the Arabian bird* – 1) казковий птах Фенікс, 2) диво, унікум; нім. *David und Goliath* – Давид і Голіаф (маленький і великий) [бібл.]; нім. *David und Jonathan* – щирі друзі [бібл.]; англ. *Tower of Babel* – 1) Вавилонська вежа (за Ветхим Заповітом, гігантська споруда, яку хотіли звести потомки Ноя в землі Сеннаар), 2) = *tower of Babel* – (вавилонське) стовпотворіння, плутанина, сум'яття, 3) = *tower of Babel* – прожект, замисел, план, який не можна втілити; укр. *вавилонське стовпотворіння* – книжн. повне безладдя, гармидер, нестримний галас, метушня; англ. *Egyptian darkness* – тьма єгипетська [етим. бібл.]; укр. *єгипетська тьма*; нім. *Ägyptisché Finsternis*; англ. *Attic salt/wit* – дотепи, тонка насмішка (етим. лат. *sal Atticum*. Аттика колись славилась дотепністю її жителів) – укр. *аттична сіль* – витончений дотеп; англ. *cross the Rubicon* – укр. книжн.

переходити (переступати) перейти / (переступити) рубікон; англ. *Et in Arcadia vixi/Et in Arcadia ego* – лат. *Et ego in Arcadia fui* – вислів має значення: “і я мав свої хвилини щастя” – поширений як напис на надгробках у XVII ст. – укр. *аркадська ідилія* – гармонійне, безхмарне життя – нім. *Auch ich war in Arkadien geboren* – “і я на світ в Аркадії народився”/ “і я колись був щасливий”; англ. *to cross the Styx* – померти, віддати Богові душу, піти до праотців – укр. *ніти за/через Стікс* – померти.

Поетичний топонім – топонім художнього твору, який має, крім номінативної функції, стилістичну; може мати соціальне та ідеологічне навантаження, зазвичай слугує характеристикою героя твору: англ. *the last of the Mohicans* – книжн. останій з могоккан, останій представник племені [за назвою роману Д.Ф.Купера]; англ. *take smb. to Banbury Cross* – заст. качати дитину на коліні (Ch. Dickens, ‘Dombey and Son’, ch. VI); англ. *the British Lion* – “британський лев”, Великобританія, Англія [лев – національна емблема Великобританії; вираз вперше зустрічається в поемі Дж. Драйдена (J.Dryden, 1631-1700) ‘The Hind and the Panther’, 1687]; англ. *something is rotten in the State of Denmark* [шекспірівський вираз, W. Shakespeare, ‘Hamlet’, act.I, sc.4] – нім. *Etwas ist faul im Staate Dänemark*; англ. *from China to Peru* – “від Китаю до Перу” [вираз утворено С.Джонсоном – англійським письменником і відомим лексикографом] цитата: *Let observation with extended view survey mankind from China to Peru!* (S.Johnson, ‘On the Vanity of Human Wishes’, ch. II, 1749) – Пусть наблюдение, вселяя в людей веру, охватывает человечество от Китая до Перу!

Топоніми, пов’язані з історико-культурними реаліями, є невід’ємною частиною фонових знань носіїв мови. Характер додаткової інформації, яку несе топонім, залежить від екстралінгвальних причин, пов’язаних із реальною інформацією про об’єкт, і тими приписаними ознаками, якими він наділений у колективній свідомості. Наявність яскравої, чіткої ознаки, яка легко утримується в пам’яті та приписується денотату масовою свідомістю, створює передумови для метафоризації топоніма. На базі цієї ознаки формується сигніфікативний аспект семантики топоніма, що може привести до апелятивізації – зрушенню первинної денотативної співвіднесеності лексичної одиниці, яке веде до перетворення власної назви в загальну. Цей процес відбувається на основі соціально-закріпленої за власною назвою інформації, яка визначається екстралінгвальними чинниками. Так, топоніми легко переходять до класу загальних імен внаслідок метафоризації й метонімізації. Підлягаючи

мінімальному переосмисленню, топонімічний компонент фразеологічних одиниць, пов'язаних з відомими історичними подіями, надає виразам більшої конкретності та локальної детермінованості, а також може виконувати функцію часового мотиватора: ісп. *¡Mundo, mundo, nacer en Granada, morir en Bustillo!* – доля мінлива, доля грає людиною; нім. *die Sonne von Austerlitz* – зоря перемоги; нім. *Nürnberger Gesetze* – нюрнберзькі закони; англ. *the battle of Waterloo was won on the playing fields of Eton* – “битва під Ватерлоо була виграна на спортивних площадках Ітона”, тоб-то слава Англії кується у закритих учбових закладах; англ. *speak/talk for/to Buncombe* – амер. політ. виступати нудно і довго (з цього *buncombe / bunkum* тріскучі фрази, болтовня) [етим. «Словарь американизмов» Бартлетта: одного оратора, який виступав з довгою, нудною промовою, перервали, сказав йому, що немає смисла продовжувати виступ, оскільки конгресмени покидають залу; на що той відповів: “Хай йдуть. Я говорю для Банкома.” Банком – містечко в північній Кароліні, яке цей оратор представляв у конгресі.]; англ. *go to Canossa* – книжк. “відправитися в Каноссу”, публічно покаятися, погодитися на принизливу капітуляцію [як германський імператор Генрих IV перед римським папою Григорієм VII в Каносі в 1077 р.]; англ. *Kilkenny cats* – смертельні вороги (“Кілкеннійські кішки”); англ. *fight like Kilkenny cats* – боротися до взаємного знищення, боротися не на життя, а на смерть) [вираз походить з легенди про жорстоку боротьбу між містами Kilkenny та Irishtown в XVII ст., яка призвела до їхнього занепаду]; англ. *a Roman holiday* – розваги за рахунок страждання інших, жорстока забава [в древньому Римі в святкові дні влаштовували бої гладіаторів]; англ. *Jeddard/Jedwood justice* – суд після розправи [вираз походить від назви шотландського прикордонного містечка Jedburgh, де вершили швидкий суд над бандитами та злодіями]; англ. *the lady of Babylon/of Rome* – презир. “вавілонська блудниця” (про римсько католицьку церкву, про папізм); англ. *thou shalt see me at Philippi* – розм. ми ще зустрінемося (погроза) [при Філіппах у 42 р. до н.е. у двох битвах були розбиті Кассій і Брут; шекспіровський вираз]; англ. *the Provisions of Oxford* – іст. «оксфордські провізії» [конституція, розроблена зібравшимся в Оксфорді у 1258 р. баронським «скаженим» парламентом, яким керував крупний феодал Сімон де Монфор; ця конституція ставила короля під постійний контроль баронів]; англ. *fiddle while Rome burns/is burning* – розважатися під час народного лихоліття, займатися дрібницями перед серйозним лихом [римський імператор Нерон, який прославився своєю жорстокістю, грав на кіфарі та складав вірші, споглядаючи,

як горить Рим, підпалений за його наказом]; англ. *the vicar of Bray* – зневаж. безпринципна людина, ренегат, пристосуванець [на ймення полулегендарного вікарія XVI ст., який чотири рази змінював свою релігію та був два рази католиком і два рази протестантом]; англ. *Scarborough warning* – заст. 1) розправа без суду, без попередження [можливо вираз виник у зв'язку з частими випадками розправи без суду над розбійниками в Скарборо у XVI ст.]; 2) попередження, зроблене за дуже короткий відрізок часу; англ. *meet one's Waterloo* – бути розгромленим, зазнати кінцеву поразку [як Наполеон біля Ватерлоо]; ісп. *Paris vale bien una misa* – Париж вартий меси; заради цього варто де-чим пожертвувати; гра варта свічок; ісп. *¡Santiago y cierra España! ¡Santiago y a ellos!* – Вперед! Ура слава! В атаку! Бий їх!; ісп. *dar un Santiago* – 1) заст. напасти на ворога з бойовим окликом «Сантьяго!»; 2) влаштувати жартівливий напад на лавку, магазин (про пустощі молоді); 3) обманути, обдурити, ошукати будь-кого; ісп. *¡Santiago y cierra España!* – Вперед! Ура слава! В атаку! Бий їх!

Наявність топонімічного компонента у таких фразеологізмах вказує на генетичну належність фразеологічних одиниць до певної мовної культури, на відміну від інших виразів, які належать до групи міжкультурних: англ. *Cross/pass the Rubicon* – перейти Рубікон, зважитися на будь-який безповоротний крок, переступити, перейти будь-який важливий рубіж [в 49 р. до н.е. Юлій Цезарь, всупереч забороні Римського сенату, перейшов з військом Рубікон – річку, яка слугувала кордоном між Італією та Цизальпінською Галлією, – і розпочав громадянську війну] – ісп. *pasar el Rubicon* зробити рішучий крок, перейти Рубікон – укр. *Перейти Рубикон / рубикон* – здійснити сміливий, рішучий вчинок; увійти у новий стан – нім. *den Rubikon überschreiten/übertreten* – перейти Рубікон, зробити рішучий крок.

Агіотопонім – топонім, що утворився від будь якого агіоніма: ісп. *en la mula de San Francisco* – пішки, йти своїми двома; ісп. *bien (se) esta San Pedro en Roma* (, *aunque no coma*) – мені й тут непогано; ісп. *(estimado) como San Pedro en Rome* – той, кого шанують, поважають; ісп. *cordónazo de San Francisco* – мор. штормова погода в період осіннього рівнодення, рівноденні шторми (Сан-Франциско – затока Тихого океану біля берегів Сполучених Штатів Америки).

Топонім-прізвисько – неосновна, неофіційна назва географічного об'єкту, яка існує поряд з основною: англ. *the New England of the West* – амер. “Нова Англія Заходу” (прізвисько штата Мінесота); англ. *the Father of English poetry* – “родоначальник англійської поезії” (прізвисько письменника Дж.Чосера [G.

Chaucer, 1340-1400]); англ. *the Father of English printing* – “родоначальник книгодрукарства у Англії” (прізвисько англійського першодрукаря У. Кекстона [W. Caxton, 1422-1491]); англ. *the British Lion* – “британський лев”, Великобританія, Англія [лев – національна емблема Великобританії; вираз вперше зустрічається в поемі Дж. Драйдена (J. Dryden, 1631-1700) ‘The Hind and the Panther’, 1687]; англ. *the eye of Greece* – “око Греції”, Афіни [так назвав Афіни Дж. Мільтон у своїй поемі “Возвращенный рай”, кн. IV]; англ. *the Welsh Wizard* – “валійський чаклун” (прізвисько Ллойд-Джорджа); англ. *the Creole/Pelican State* – амер. “креольський штат / штат пеліканів” (прізвисько штату Луїзіана) [частину населення цього штату складають креоли – нащадки французів та іспанців]; англ. *the Wizard of the North* – “північний чародій” (прізвисько В. Скотта); англ. *Land’s End* – Лендс-Енд (крайня південно-західна точка Великобританії) [букв. кінець землі].

Топониморфна назва – будь-яка географічна назва, яку було перенесено на людину, предмет, явище, тварину тощо та стало його/її власною назвою: англ. *the English disease* – 2) “англійська хвороба” (неполадки в англійській економіці); англ. *the American Dream* – 2) американський спосіб життя; англ. *the American plan* – амер. обов’язковий пансіон (у готелі); англ. *the European plan* – амер. без пансіона (у готелі); англ. *a French letter* – жарг. презерватив; англ. *the curse of Scotland* – карт. (гральна карта) “прокляття Шотландії”, дев’ятка бубен; англ. *flying Scotchman / Scotsman* – “Летучий шотландець” [експрес Лондон – Едінбург]; англ. *the Arabian bird* – фенікс; англ. *the Roman bird* – орел [орел був емблемою римських легіонів]; англ. *a British warm* – військ. розм. коротка тепла шинель (для офіцерського складу); англ. *Dutch comfort / consolation* – слабка утіха; англ. *a Dutch feast* – розм. бенкет, на якому господар напивається першим; англ. *one’s old Dutch / woman* – розм. дружина, «старуха»; англ. *a Dutch reckoning* – рахунок, який трактирник збільшує у випадку протесту відвідувача, який висловлює незадоволення надто великою сумою; англ. *a Greek gift* – дари данайців; дар, що містить в собі небезпеку [етим. лат.]; англ. *an Irish bull* – очевидний абсурд, явна безглуздість; англ. *a Chinese puzzle* – загадка, яку не можливо вирішити; заплутана справа; складна задача, головоломка; англ. *Turkish delight* – рахат-лукум; англ. *Welsh rabbit / rarebit* – грінки з сиром; англ. *a French letter* – жарг. презерватив; англ. *flying Scotchman / Scotsman* – “Летучий шотландець” [експрес Лондон – Едінбург]; англ. *the Arabian bird* – фенікс; англ. *the Roman bird* – орел [орел був емблемою римських легіонів]; укр. *Едемські сади*

– життя; англ. *the European plan* – амер. без пансіона (у готелі); англ. *Australian ballot* – таємне голосування; англ. *spoil the Egyptians* – розбагатіти за рахунок ворога [етим. бібл.]; англ. *little Englander* – англієць – прибічник політики, яка ставе інтереси Англії вище інтересів Британської імперії; англ. *turn Turk* – розм. стати грубим, дратівливим, зарозумілим; англ. *the Arab of the gutter* – хлопець з вулиці, дитя вулиці, безпритульний; ісп. *es de Bairoa* – він дурень, тупий; ісп. *vivir en Babia* – не мати розуму; не розуміти, що відбувається навкруги; ісп. *vivir en Belén (con los pastores)* – Наче з неба впав; ісп. *bobo de Coria* – дурень; ісп. *es como la cara de Dios que está en Jaen* – це брехня; нім. *Nach Bethlehem gehen* – жарг. піти спати; нім. *Brüder in Apoll* – поет. брати по Парнасу, поети, письменники; англ. *Dutch auction* – “голандський аукціон” (аукціон, на якому ціни поступово знижуються, поки не знайдеться покупець); англ. *a Dutch bargain* – 1) угода, вигідна тільки для однієї сторони, нерівноправна угода; 2) угода, яка завершена випивкою; англ. *cat's / Dutch concert* – “котячий концерт”, хто куди і хто про що; *Хто до лісу, хто по дрова*; англ. *Dutch courage* – хоробрість напідпитку, п'яна завзятість; *Море по коліно*; англ. *French leave* – 1) стар. іти без прощання; непомітно іти – іти по-англійські (ужив. с дієсловом *to take*; фр. *partir a l'anglaise*) 2) іти без дозвілу, без попередження; зупинення роботи без попередження; англ. *Indian summer* – 1) золота осінь, *Бабине літо* [первісно амер.]; 2) друга молодість; англ. *French leave* – 1) стар. іти без прощання; непомітно іти; *Піти по-англійські* (ужив. с дієсловом *to take*; фр. *partir a l'anglaise*) 2) іти без дозвілу, без попередження; зупинення роботи без попередження; укр. діал. *Якусь Єгипту на нас Бог допустив*. Говорили селяни про полови миши; укр. діал. *Кобих іще з того Єгипту війшов!* Говорив Гуцул, розуміючи під Єгиптом колумбійську тюрму; укр. діал. *А відки йдете, Іване? – Та з Єгипту, єгомосць*. Єгиптом, може за почином священика і його проповіді, називали в Скваряві коршму; укр. діал. *Здибаємо ся на Осафатовій долині*. Народне віруване про місце страшного суду; укр. *Там Содом і Гомора*. Говорять про дім або сім'ю, у якій панує безлад і неморальність; укр. діал. *Якої Польщі ви мені тут наробили?* Якого неладу, клопоту; англ. *the ark rested on Mt. Ararat* – це вже старе, це вже чули, нічого нового; англ. *an Arcadian youth* – недалека, обмежена людина; англ. *Kissed the Blarney stone* – цю фразу вживають на позначення говіркої та переконливої людини. Існує англійське повір'я, що поцілувавши камінь на парапеті замку Бларні, людина набуває сили та вміння переконувати співрозмовників; англ. *a wooden Indian* – людина з непроникливим обличчям;

мовчазна та замкнена людина [перед табачними магазинами раніше виставлялась для реклами дерев'яна фігура індіанця]; англ. *not have (got) a Chinaman's chance* – амер. жарг. не мати жодного шансу [зворот пов'язаний з важкими умовами життя китайців в умовах сегрегації]; англ. *the young Turks* – амер. політ. “младотурки”, войовниче настроїні учасники будь-якої групи, фракції, партії [утворено за аналогією з назвою учасників буржуазного революційного руху в Туреччині на початку ХХ ст.]; нім. *ab nach Kassel!* – укр. *Скатеркою дорога!*

Висновки

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що топоніми в складі фразеологічних одиниць несуть важливу лінгвокультурну інформацію, без знання якої неможливе розуміння фразеологізму. Фразеологізми – постійно відтворювані в мовленні висловлення, які ґрунтуються на стереотипах етносвідомості, є репрезентантами культури народу й характеризуються образністю й експресивністю. Ономастичний компонент фразеологічної одиниці зберігає семантичні зв'язки з відповідним онімом у мові й мовленні і завдяки цьому мотивує значення фразеологізму. Семантична вага власної назви в загальному фразеологічному значенні залежить від ступеня ідіоматичності фразеологізму.

Розглянуті у нашому дослідженні топоніми, які є компонентами фразеологічних одиниць, ми змогли поділити на декілька груп: топоніми міфологічного та біблійного походження; поетичні топоніми; топоніми, пов'язані з історико-культурними реаліями; топоетноніми; агіотопоніми; стандартизовані топоніми; топоніми-прізвиська; топономорфні назви. Матеріал дослідження склали фразеологічні одиниці, отримані з фразеологічних словників української, англійської, німецької та іспанської мов.

Можна зробити висновок про те, що у мові закріплюються і фразеологізуються саме ті образні вислови, які асоціюються з культурно-національними еталонами, стереотипами, і які при вживанні в мові відтворюють характерний для тієї чи іншої лінгвокультурної спільності менталітет. Тобто, за кожним фразеологізмом будь-якої мови ховається культурний сенс, що відображає національну мовну картину світу.

Топоніми є невід'ємним компонентом смислової та структурної організації

фразеологічних одиниць. Вони мають велику кількість асоціацій (історико-культурних, літературних), які відомі будь-якому носію мови. Більшість фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом є інтернаціональними і вживаються у багатьох мовах на позначення однакових явищ.